

SZEGEDI NÉPI HANGSZEREK

MIHÁLKA GYÖRGY

Szeged népzenejének a múlt századot megelőző instrumentális világáról, egykorú paraszthangszereiről nem sokat tudunk. A középkorra csak az 1522. évi tizedjegyzékben olvasható családnevekből (Sípos, Lantos, Hegedűs, Citharista, Tubicinator) következtethetünk. A XVI. századra a históriás énekek vetnek némi fényt. A török időkre esetleg a *tárogatósíp*¹ használata utal. Föltehető, hogy a török zene hatása másfélszázad alatt valamiképpen érvényesült, de helyi forrásanyag híján biztosat nem mondhatunk. A felszabadulás utáni időszak, a szegedi barokk népiség zenéjére már bátrabban következtethetünk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyéb nyugat-európai műveltségi javak mellett néhány hangszer is legkésőbb most nyomult be Szeged népi zenekultúrájába. Ilyen a *virgina*² és a *tekerő*. A virgina népetimológikus elvonás az igének érzett *virginál*-ból³ a muzsika — muzsikál, hegedű — hegedül analógiájára.

A zenetörténeti kutatás előtt ismeretes, hogy a mai zongora egyik ősbibb típusa, a *virginál* a XVII. században honosodott meg hazánkban és terjedt el a töröktől szabad területeken, így Dunántúl, Felvidéken és Erdélyben, elsősorban a nemesi udvarokban és a művelt városi polgárság körében. Hódoltság területéről — legalábbis egyelőre — nincsenek adataink. A magyar virginálzene reánk maradt emlékei Szabolcsi Bence szerint a hazai hangszerkultúrának azt a fokát tükrözik, amikor az instrumentum még szinte teljesen az énekes zene függeléke, kísérete.

Már most feltűnő, hogy tápai és alsótanyai parasztságunk, tehát a szegedi nép leginkább hagyományörző csoportjainak nyelvében máig is él ez a szólás, kifejezés a lakodalmi hangszeres zenélésre: *áll a virgina* (= folyik a mulatság, szól a muzsika, megkezdődött a lakodalmi vigasság), *szól már a virgina* (= már muzsikálnak a lakodalmas háznál). Bár eddig sajnos forrászerűen nem sikerült a virginálon való muzsikálást az elmúlt szegedi századokból népünk körében kimutatni, maga a szólás meggyőzően bizonyítja a hangszer szegedi ismeretét, föltétlen helyi kultuszát.

Adatok híján nehéz volna megállapítani, hogy a virginál a török felszabadulás után a királyi Magyarország modernebb zenekultúrájával való megismerkedés nyomán, lélektanilag nagyon is megérthető példakép gyanánt honosodott-e meg a szegedi nép körében, vagy talán az Ausztriából, Birodalomból nagy számmal bevándorló művelt német polgárság hozta magával és tette népszerűvé. Mégis mintha az előbbi föltevés tetszenék valószínűbbnek. Ugyanis a nyugati magyarság kialakult, magyarrá érett virginálzenejének átvétele

egyszerűbbnek, természetesebbnek látszik, mint az idegen közvetítés, ahol először a tartózkodást, bizalmatlanságot kellett volna leküzdeni.

Lehetséges, hogy a *tekerő*⁴ már a középkori Magyarországon sem volt ismeretlen. Nyugat-európai eredete vitathatatlan és *Brueghel* egyik képének tanúsága szerint is már a XVI. század folyamán népi, paraszti hangszerré válik. A barokk és rokokó főúri pásztorjátékainak idilli világában egyidőre ugyan divatba jött, de hamarosan újra és most már végképpen a parasztok, majd pedig a társadalomalatti rétegek: kéregetők, búcsújáró koldusok muzsikálnak rajta.

A *tekerő* hazai múltjáról nem sok adatunk van. Szegedi vonatkozásban annyi bizonyos, hogy a múlt század derekán a tanyán még népi hangszerként ismerték. Akkoriban elég sok parasztember tudott játszani rajta. Tanyai bálakon, adataink szerint a múlt század harmadik negyedében, a fiatalság szívesen táncol a hangjára. Ez mindenesetre, a *sentesi* máig élő gyakorlatot, továbbá a tápai és földéaki népemlékezetet is figyelembe véve, vidékünkön népszerűségről, közkedveltségről tanúskodhatik.

A század végére azonban a klasszikus hitelességű Tömörkény István szerint a szegedi tájon is már rangjavesztett hangszerré, a kéregetés szemérmes eszközévé válik a *tekerő*.⁵ „Egy gyerekkoporsó forma készség — írja Tömörkény — az egész. A neve furfangos: tekerőnek nevezetik, mert olyan hajtókája van, akár a köszörűkőnek. Amint, hogy köszörűkő van is benne. E fölött húrok vonulnak, rézből, acélból és birkából valók, 4 darab. A láda tetejéből fapálcák dugják ki a fejüket. Ez a külső testállása és belső mivolta. A nótázás rajta igen egyszerű, csak a nótát kell ismerni és fül is kell hozzá valamennyi. A szűrös (muzsikás) egyik kezével hajtani kezdi a köszörűkövet, a másikkal pedig a fapálcákat nyomogatja a láda fölött. A pálcák a húrokhoz szolgálnak és velük épp azt nyomja a szűrös a forgó köszörűkőhöz, amelyiket éppen akarja. S mert minden húrnak több pálcája van, különfélekep reszeli ki belőlük a köszörűkő a hangot. Ez a kíséret aztán a klarinéthoz, mit inkább pikulának is szoktak nevezni.”

Egy másik novellájában nagyobb részletességgel, szinte tudományos szakszerűséggel jellemzi⁶ a *tekerőt*: „Huszonkét játéka van a zenei edénynek, id est: huszonkét billentyűje, fából faragva, amiket különféleképp a balkeze ujjjaival szolgáltat a húrokhoz a csattoscsizmás, ezekkel ütögeti ki a nótát, tíz félhang is tartózkodik közöttük. Zenedénye hasába épp olyan lyukak vannak vágva, mint a hegedűn, brácsán és bőgőn szoktak f-formában lenni, csak-hogy kisebbek. Ami pedig a muzsikáját illetné, ez nem más, mint a lant, a régi magyarul *tekerőlantnak* nevezett formája a lírának. Nem igen gondolom, hogy akadna ember, aki meg tudná mondani, hogy miként vált a mostani formájára, s hogyan s mely módon került az Alföldre s itt is csak egy vidékre. Régi, igen régi hangszer ez, de ami itt-ott felőle írva van, azon nagyon bajos elmenni, mert összetévesztik mással. Comenius a debreceni *Janua Linguae*-ben említi, ahol az éneklésnek tudományáról beszél, s *tekerőlantnak* mondja, latinul: *sambuca seu barbitus* nevet ad neki. A *nürnbergi Orbis pictus*-ban említi a muzsikáló hangcsináló szerszámok között: »a *tekerőlant* (*kintorna*) belül a *keréktől*, amely forgattatik, a *forgácsok* a *balkézzel* szoréttatnak, fogattatnak, illetetnek«. Itt lírának meg *leiernek* is nevezi, de képből mutatja: azon nem *fabillentyűkkel* játszanak, hanem kézzel nyomják a húrokat. A *sambuca* pedig másfelől nem más, mint a *bodzafafurulya*: »bozfában alkotott ig-

reckésség«-nek mondja a Bécsi Kódex. De megint másfelől meg ugyane név alatt parasztciterának említik: genus citharae rusticae. Ebből a fajtából, amelyen most a csattos-csizmás játszik, egy darabot ismer a lipcsei De Wit-féle hangszermúzeum, csinálási éve 1720, s mert szép kalapács van a vasalására verve, azt hiszik, hogy valaha bányászemberé lehetett. Ott Bauernleier-nek tartják; a francia a viellek közé sorozza; az angol neve hurdygurdy. Mint látható, elég változatos és körülményes sorsú muzsika, amely most itt szól a csárda udvarán. Hangja úgy zúg, mint a nagybőgőé, s a szentesi tanyai emberek, akik még csinálni tudják és játszani is értenek rajta, messzebb vidékekre is elviszik falusi lakodalmaikba muzsikásnak.”

Megjegyezzük még végül, hogy a szegedi múzeumnak — nyilván Tömörkény István egykori igazgató buzgóságából — számos tekerője van.

A bőrduda, szegediek ajkán *bürduda*,⁷ ritkábban *kecskeduda*, *kecskebürduda*, *juhászduda*, Tiszaszentmiklóson *dérnyó*, ősrégi pásztorhangszer. Nyilvánvaló tévedés arra gondolni, hogy hozzánk a balkáni népek közvetítésével jutott el, hiszen Európa távolabbi vidékein is ismeretes. Tudjuk, hogy a skótoknak nemzeti hangszere. Szabolcsi Bence mutat rá, hogy a XVII. században olasz kolostorokban, sőt istentiszteleteken is felhangzott a dudaszó, tehát a kultikus zenélésből sem hiányzott. Bár a hazai hangszertörténeti kutatás terén még sok a tennivaló, mégis biztosan állíthatjuk, hogy a bőrduda hazánkban is, legalábbis a karácsonyi éjféli misén, hasonló hivatást töltött be. Sok helyen, így Szegeden is, pásztorok dudáltak a betlehemi kised tiszteletére. Ezt a hagyományt, a századforduló táján, öreg szegediek előadása nyomán, Móricz Pál⁸ is megörökítette, akinek a néprajzi jelenségek iránt egész írói pályáján különösen jó érzéke volt, és így adatait hitelesnek tekinthetjük.

Hasonló templomi adataink vannak Tápérol,⁹ és a Maros menti Apátfalváról, amely hosszú ideig a szegedi franciskánusok lelki gondozása alatt állott.

A bőrdudának még egy másik jellegzetes alkalmazásáról is tudunk a szegedi néphagyományban.¹⁰ Mint ismeretes, a régi palánki (belvárosi) templomnak Szent Dömötör volt a védőszentje, akit a juhászok is ősi patrónusként tiszteltek. Még a múlt század elején is a búcsú napját (október 26) a juhászok jellegzetes módon ünnepelték meg. A pusztáról zászló alatt vonultak föl a búcsúra. Felbokrétázott juhászlegények ajándék fehér bárányokat is terelgettek, amelyeket a templomnak szántak. Mise és prédikáció után a plébános átvette az ajándék bárányokat. Az ünnepi ebédhez a pásztorok birkapaprikással járultak hozzá, amelyet maguk főztek a templom udvarán. Az ebéden ott voltak a város vezető emberei. Az ételeket menyecskék és lányok szolgálták föl, akiket a juhászlegények dudaszóval kísérték az ebéd színhelyére. A barokk világra annyira jellemző ünnepélyes *Tafelmusik* polgári változatára kell itt gondolnunk, amelynek tudvalevőleg a magyar főnemességnek a körében is virágzó hagyományai voltak. Ebéd után szintén dudaszó mellett táncrea pördült mindenki, olykor még a papság is.

A bőrdudát egyébként¹¹ a juhászok, vízimolnárok, kubikosok kedvelték. Kecse-, olykor báránybőrből ők maguk készítették. A dudának volt *koronafája*, vagyis a sípja. Ennek a feje kost, kecskét vagy menyecskét formázott. Így is emlegették: *kosfejű*, *kecskefejű*, *kisasszonyfejű*, *mönycskefejű* duda. A *tömlőt* olykor fekete bárány bőrével vonták be és szalaggal, színes ruhadarabokkal díszítették. A dudás bal hóna alá került a *fujtató*, bal vállán pedig a *bordó*: trombita nyílású szerkezet, a végén rézből. Ez adta a basszus kísé-

retet. A síp száját bicskával faragták és olykor gyöngyházzal is kirakták. A fujtatón bőrcsipke díszek. A dudán volt *kontraluk* is.

A régi szegedi parasztlakodalmakban, mulatságokon bőrduda járta, amely olykor egy szál hegedűvel is párosult. Ilyen csoportosításról zenetörténetünk is tud.

A bőrduda a századfordulón még eléggé ismeretes volt az egész szegedi tájon, így a tanyákon, temesközi falukban, de bent a városban is. Sövényházán máig emlegetik Róca Matyi dudást. Mindig vele volt a felesége is, aki nótaszóval kísérte. Szőregen Hulmán József, Alsótanyán Varga Ferenc, Szegeden Pecsönye Jóska, Juhász Mihály, de főleg Bukusza, teljes nevén Csonka Bukusza Tanács Ignác nevének emlékezete maradt fenn. Bukusza hangszerének klasszikus művésze volt, aki a szegedi írók közül Tömörkény Istvánt, Móricz Pált, Móra Ferencet, Szigethy Vilmost is írásra ihlette. Őt idézi Juhász Gyulának egyik legnagyobb szegedi tárgyú költeménye:

Ének Bukusza Tanács Ignácról

Kecskedudás volt, vén magyar szatír,
Felőle hét határban vert a hír.

Lakzin, toron csak fújta egyaránt,
Túlharsogta az életet, halált.

Betyárok, csárdák eltűntek tova,
Ő itt maradt s nem fáradt el soha.

A városba ment néha s a cigányt
Leintette: magának muzsikált.

Oly göggel nézett a kocsmába szét,
Mint egy Homér. Mögötte volt a nép,

A múlt, a puszták, egy magyar világ,
Ujjongva sírtak a melódiák.

Az újabb szegedi paraszti zenélés hagyományos gyakorlata és alkalmi már múltóban vannak. Ami a gyakorlatot illeti, részben a századforduló óta fokozatosan nehezedő életkörülmények, továbbá az újabb évtizedekben a parasztházakba is bevonuló rádiózene hatására a házi, illetőleg egyéni zenélés legfeljebb már a tanyákon él.

Régebben kedvelt házi hangszer volt a *citera*, szegedi ajkakon *citura*, *citora*. „A *citera* mintegy 70–80 cm hosszú, 10–12 cm széles, 5–10 cm magas, vékony fenyődeszkából készült hangszer. Vékony acélhúrokkal van el látva, klaviatúrája mintegy 3 cm széles keményfalap, amelyen 6–8 húr húzódik végig. A többi, szekrény fölött kifeszített húr hangerősítésre és a baszus hatás előidézésére szolgál. A játék úgy történik, hogy a játzó a bal kezének mutató és hüvelykujja közé fogott és hegyesre faragott lúdtollal vezeti a hangfutamokat, jobbáiban pedig egy másik toll lenyomásával és mozgatásával a kívánt hangmagasságot éri el. Öregek *tambura*, kubikosok *asztaltam-*

bura néven is emlegetik. Van művészibb, hangszerész-készítette formája és van olyan, amely népi ezermester kezéből került ki. Ez utóbbiakból több darabot a szegedi múzeum néprajzi tára is őriz. Úgy látszik, hogy csak a múlt század második felében vált népünk szegényebb rétegeiben a szegedi hajósok közvetítésével általánossá. Szívesen játszik a fehérnép is rajta.¹² Ilyen citálások házi mulatságon, dugottbálon, disznótorban az egybegyűlt társaságot is szórakoztatják, amely olykor tánokra is perdül a citeraszóra. Maguk gyönyörűségére leginkább este és vasárnap szoktak játszani.

Használó házi zenélést szolgáló hangszer a harmonika,¹³ szegediesen *hermonika*, tápaiak ajkán *hermuzsika* is, amely az utolsó háromnegyed évszázad alatt honosodott meg nyilván a Bécsben, Ausztriában, Csehországban való katonáskodás emlékeként, illetőleg iparoslegények hatása alatt népünk legényei körében is. A harmonikát, rendszeren cseh vagy német gyár készítményét, vagy katonáskodásukból hozták magukkal, vagy pedig általánosabban készen szokták venni. A harmonikának a citerával szemben előnye, hogy menetközben, társaságot útján kísérve is lehet rajta játszani. Legtöbbször egyéni, illetőleg házi szórakozásra szolgál, olyan körülmények között, mint a citera. Jellemző azonban, hogy a szegedi néprajzi táj egyes faluiban bevonult a zenekarba is. Így Csanádapácán és Újkígyóson kisebb lakodalmakban hegedűsből, pikulásból, vagyis klárnétosból és harmonikásból álló banda szokott játszani. Ez azonban értesülésünk szerint csak az újabb évtizedek fejleménye.

A házi zenélés jellegzetes hangszere még a *cimbalom* is, amelynek régebbi használatáról nincsenek adataink, csak a XIX. század derekától fogva. Nem tudjuk tehát megállapítani, hogy az úri, polgári világból való szállománnyal van-e dolgunk, vagy pedig a cigánybanda egyik jellegzetes hangszereinek átvételéről. Kétségtelen az, hogy az elmúlt évtizedekben számos szegényebb sorsú parasztember, kisiparos, hajós akadt, aki a cimbalmon meglepő-készséggel tudott játszani. Ilyenek azután sokszor elmentek részben szíveségből, részben csekélyebb összegért kisebb lakodalmakba, illetőleg *lánynáló*, *lánylakodalom* néven emlegetett menyasszonyos házakhoz muzsikálni, ahol nem volt annyi fiatal, mint a legényes házaknál. Ide inkább zenekart fogadtak. Voltak olyan cimbalmosok is, akik szívesen eljártak esteken és vasárnapokon polgári bormérésekbe, kiskocsmákba is muzsikálni. A vendégekkel személyes ismeretségben lévén, kedvükre, ízlésükre tudtak muzsikálni. Bár ismerték a cigányos műzenét is, szívesen merítették a szegedi nép törzsökös dallam- és nótavilágából. Máig emlegetik az alsóvárosi *Papp Sándor* kitűnő készségét, akinek játékát Tömörkény és Juhász Gyula is sokszor hallgatta. Megemlíthetjük még, hogy számos nagylány, illetőleg asszony akadt, aki édesapja, legénytestvére nyomán szintén szép játékkészségre tett szert. Ezek azonban kizárólag cdahaza cimbalmoztak.¹⁴

Egyéb hangszereknek, így a szájmuzsikának, vékony papírral bevont fésűnek a felnőttek körében nincs különösebb kelete, jellegzetessé sem tudott válni. Inkább gyermekek kedvelik.

Utalunk röviden, főleg Kovács János adatai alapján, a gyermekhangszerekre is.¹⁵

Ilyen a *fűzfa-fütyürű*, azaz fűzfasíp. „Kora tavasszal, amikor rügyezni kezd a fűzfa, egy ujjnyi vastagságú ágát levágva, annak egyik végét sippá formálják. Aztán a bicska nyelével gyöngén veregetik a fűz hancsát, és amikor enged, levonják, majd elkészítve a sípot, a kéreggyűrűt újra fölillesztik és a

kész síppal sívítva járják be az utcákat." Ilyen sípot lúdtollból is szoktak készíteni: bicskával a toll felső végén mintegy 2–3 cm hasítást ejtettek és úgy fújták. Készült még síp nádból, tőklevél szárából is. Mindezek városi gyerekekénél már nem fordulnak elő, de Tápén, tanyákon még igen.

Megemlíthető még a *búgattyú* is. Ez 15–20 cm hosszú, 3 cm széles, elvékonyított zsinedydarabból készült, amelynek egyik végére 1 m hosszúságú vékony zsineg erősítettett, mellyel gyorsan forgattatott a levegőben, és ez okból erős búgó hangot adott."

Megjegyezhetjük, hogy a gyári eredetű, vásárban, boltban vásárolható dudák, sípok e hagyományos gyermekhangszereket szinte teljesen kiszorították.¹⁶

A muzsikálás közösségi, társadalmi alkalmai a *lakodalom*, *bál*, *névnap*, elvétele a *temetés*, azonkívül ritkább ünnepi események. Így a *május elseje*, *zöldág-áldomás*, *regruták kísérése*, stb.

Lakodalomba szeretnek jóhírű muzsikásokat fogadni. Ha egy mód van rá, akkor parasztbandát fogadnak. Pár évtizeddel ezelőtt Alsóvároson inkább elhalasztották a lakodalmat, minthogy cigányokat fogadjanak.¹⁷ Régebben ugyanis lakodalmakat csak nagyfarsangon és meghatározott napokon, szinte kizárólag hétfőn és szerdán ültek, ami természetesen torlódásokkal járt. Ha tehát az Alsóvároson működő két-három banda már elszegődött, akkor Alsótanyáról hoztak, amelynek népe tudvalevőleg Alsóvárosról rajzott ki, tehát zenei hagyományuk és ízlésük egyezett egymással. Ha nem találtak, akkor a lakodalmat inkább elhalasztották. A század elején előfordult, hogy olyan lakodalomból, ahová kénytelenségből mégis cigányokat fogadtak, a vendégek idő előtt hazaszállingóztak, mert nem érezték jól magukat. Ezt az örömapának tapintatosan, de tudomására hozták.

Ez a jelenség annál feltűnőbb, mert a szegedi cigányok éppen nem zárkoztak el a helyi népszerű hagyományok istápolásától. Műsoruknak nagyobb része azonban műdalokból állott, amelyeknek szövegét népünk vagy nem ismerte, vagy álparaszt mondanivalója távol állott tőle. Így tehát a cigányzene szövegményeket nem adott, a költészet varázslatát nem tudta földidézni, egyszóval népünk nem tudott rájuk dalolni. Ehhez az idegenkedéshez természetesen a cigányok szentimentalizmusra hajló előadásmódja, romantikusúri cifrázásai is hozzájárultak. A cigányos hallgató nóta, népünk ajkán: *áriás nóta* azért sem tudott a parasztbandák műsorába behatolni, mert a nép nem öncélú gyönyörködést, elmerengést vár tőlük, hanem táncolni szeretne, ami a parasztzene és egyáltalán minden népi zene ősi funkciószerűségére utal.

Ebből természetesen nem következik az, mintha a parasztbanda nem ismerné a cigányos műdalokat. Tudjuk, hogy a szegedi Dankó Pistának számos dala mind dallamában, mind szövegében folklorizálódott. Ez néhány más nótaszerzőre is vonatkozik. Minden esetben azonban táncdallamokról van szó. A hallgató nótákra inkább vacsora alatt kerül sor, az esetleges úri vagy kispolgári vendégek szórakoztatására. A magyar banda ilyenkor mintegy ki akar tenni magáért, hogy ezek a nóták sem ismeretlenek előtte. Hogy mennyire a tánczenéről van szó, az is bizonyítja, hogy a modern, de idegen táncok (keringő, boston, onestepp stb.) dallamait minden különösebb nehézség nélkül tudja a fiatalság számára tolmácsolni. Erre azonban lakodalomban, ahol öregek és fiatalok együtt mulatnak egymással, nagyon ritkán, inkább

csak ízelítőül kerül sor. Az idegen táncokat bálakon, mai „rendezvényeken” járák.

A lakodalom paraszzenészei azért is kedveltebbek a cigányoknál, mert a cigányok kevésbé mozgékonyak, nincsenek fúvós hangszereik. A parasztlakodalom pedig megkívánja a zenészek fürgeségét. A cigányzenekar, mint tudjuk, a cimbalom kivételével csak vonósokból áll, fúvós hangszerei nincsenek. A paraszt muzsikások vonósokon és fúvósokon egyaránt kellő készséggel játszanak. Fúvós hangszerekkel tehát gyalogos esküvőnél el tudják kísérni a násznépet a templomba meg vissza. Ilyen gyalogos esküvő a század elején általános volt Alsóvároson, de ma is virágzik Tápén, Algyőn, Sándorfalván, újabban alakult tanyaközségekben, továbbá a távolabbi, de szegedi néptörzsohöz tartozó Csanádapácán és Újkigyóson is. Jobbmódú és mulatós vendég azt is megkívánja, hogy a lakodalom végén muzsikaszóval kísérjék haza. Erre a cigányok nem alkalmasak. Meg kell még azt is jegyeznünk, hogy éjszaka, illetőleg hajnal felé, amikor a jókedv állandóan fokozódik, a változatosság kedvéért egyes vendégek fúvós zenét kívánnak. Ennek a banda a kapott borral való fejében eleget is tesz. Ilyenkor — nyilván a régi úri világ furcsa ötleteinek hatására — megtörténik, hogy a pénzes vendég a muzsikásokat féllábra állítja, vagy a sátor, illetőleg a szoba négy sarkába parancsolja. Előfordulnak parlagias jelenetek is, amelyekben férfiak vesznek részt. A szükségre induló vendég odaparancsolja a muzsikásokat maga mellé, jókedvű legények és fiatal férfiak is csatlakoznak hozzájuk. Táncmenetben vonulnak ki, és a muzsikásoknak mindaddig zenélniök kell, amíg dolgukat el nem végezték. A bevonulás is táncmenetben történik. Ilyenkor bizony egyetlen nóták is elhangzanak.

A muzsikásokat az örömapa bizonyos meghatározott, kialakított összegért fogadja meg. Természetesen mellékkeresetük is bőven akad. Ezt már előre számba is veszik, mérlegelvé, hogy akadnak-e majd mulatós, bőkezű emberek a vendégek között. A muzsikásoknak a vendégeknek tett minden külön szolgálatért (hazakísérés, szeszélyek teljesítése, egy-egy nóta meghosszabbítása) külön borral való jár. Ezt a cimbalomra szokás vetni. A muzsikások természetesen az evésben-ivásban is kedvük szerint vehetnek részt. Vigyáznuk kell azonban, hogy el ne „ázzanak”, mert ez rossz hírust keltené. Lakodalom végén valamirevaló örömapa kalácsot, süteményt is ad családtagjaik számára.

Érdemes arra is utalnunk, hogy a muzsikásokat a *vőfély*, vagyis a lakodalom szertartásmestere irányítja. Amikor a vőfély pálcával megveregeti az ajtófelet, vagy a sátor oszlopát, a zenének abban a pillanatban el kell hallgatnia, mert a vőfélynek ilyenkor közölnivalója van. Olykor oda is szól nekik: *tarts kormányt hangász!* — másként: *tarts kormányt muzsikus!* A vőfély versezeteire tust kell húzniok.

Jellemzőnek találjuk a magyar banda társadalmi összetételének változásait is. Amíg pár évtizeddel ezelőtt és részben Alsótanyán manapság is szegény parasztok: törpebirtokosok, felesek, napszámosok, tanyások szoktak bandába verődni, és több évtizeden át egészen előregedésükig a ritka személycserét nem számítva, együtt szoktak muzsikálni, addig az utolsó évtizedben a banda tagjai már ipari dolgozók, szakmunkások, gyári napszámosok, akik azonban a paraszti zenekar hagyományos stílusát ösztönösen őrzik.

Így 1959 őszén egy tápai lakodalomban a banda műszaki rajzolóból, szalámigyári dolgozóból, aszfaltozó munkásból, iskolai hivatalsegédből és egy

alkalmi munkásból állott. Egy felsővárosi kivételével valamennyien tápaiak. Gyermekkorukat még földműves szülei mellett töltötték el, a zenei hagyományvilág és ízlés, szokás még városi foglalkozásuk ellenére is elevenen él bennük. Ezt különben a lakodalom hagyományörző jellege meg is követeli tőlük. Ellenkező esetben meg sem fogadnák őket. Ez a jelenség esetleg azzal a reménységgel tölthet el bennünket, hogy a népzenei hagyomány a megváltozott körülményekbe, életrendbe is lényegében bele fog épülni.

Az elmondottakból világosan kitűnik az is, hogy a parasztbandák tagjai nem hivatásos muzsikuskok, mint a cigányok. Rendes foglalkozásuk, kenyérkeresetük van, a muzsikálást, amelynek készsége ifjúkorukban passzióból, vonzalomból támadt bennük, mellékfoglalkozásként, alkalmi jövedelmi forrásként művelik.¹⁸

A *parasztbanda*, másként *magyar banda* tagjai: a *primás*, *kontrás*, *nagybögös*, *klarinétos* vagy *pikulás* és a *cimbalmos*. Tanyán, Tápén, Algyón a primet olykor két hegedűs is játssza. Eszerint a banda létszáma 5, ritkábban 6 személy. Rézhangszereik a következők: *helikon*, *bariton*, *trombita*, *szárnykürt* (flighorn) és Es-skálájú klarinét. A hangszerek összetételében újabban más változatok is adódnak.¹⁹ Így a Szeged népéből kirajzott Csanádapáca és Újkígyós kisebb lakodalmain hegedűsből, pikulásból, harmonikásból alakult banda muzsikál. Nagyobb lakodalmak zenekara (1959) két primásból, kontrásból, nagybögösből, klarinétosból, bendzsósból, harmonikásból és cimbalmosból áll.

„E parasztemberek művészi készsége — írja Bálint Sándor — egészen meglepő. Naturalisták, a kótát általában nem ismerik. Bár a cigánymuzsika bizonyos nyomokban (főleg az együttes játék technikájában és színhatásokban) hatott rájuk, mégis sikerült magukat a cigány szentimentalizmustól, önkényeskedéseitől és cikornyáitól a legtéljesebb mértékben megóvniok.”

Különös figyelmet érdemel, hogy a délszláv hangszeres zene, a pengetős *tamburamuzsika*²⁰ a szegedi népiségnek a szerbekkel érintkező tájain, így a temesközi, Szegedről kirajzott falukban (Szőreg, Ószentiván, Tiszaszentmiklós, Jázova, sőt bizonyára még más helyek is) gyökeret vert, sőt egy időre Tápén is kedvelté vált.

Ezek a *tamburások*, *tökciturások* falubeli paraszt, újabban iparos vagy munkás emberek, akik természetesen a magyar népi tánczenét tolmácsolják. Összetételüket a Szeged vidéki parasztbanda jellege határozza meg. Itt is van primás, olykor kettő is, kontrás, nagybögös, cimbalmos, klarinétos is. A vonóhangszerek helyett azonban a primás a gitárszerű tamburát, a kontrás a hasonlóan gitárszerű brácsot, másként brácskontrát, a nagybögös pedig a tamburabögőt pöngeti. A szőregi tamburazenekarról Ökrös László írt értékes, alapos tanulmányt.

VOLKSTÜMLICHE MUSIKINSTRUMENTE VON SZEGED

Von

GY. MIHÁLKA

Der Verfasser beschäftigt sich mit den volkstümlichen Musikinstrumenten der Bauern von Szeged. Zuerst behandelt er drei Musikinstrumente, die schon lange aus der Mode gegangen sind. Solche sind: die Schnabelflöte, das Spinett und der Leierkasten. Er macht uns bekannt mit der Tradition des Dudelsacks. Er spricht von der Zimbel, der kleinbürgerlichen

Zither, der Harmonika und von den Kindermusikinstrumenten. Endlich charakterisiert er die Bauernkapellen. Besonders hebt er die Tamburkapellen hervor, die den Einfluss der südslawischen Instrumentalmusik zeigen. Überall weist er auch auf die Gelegenheiten und den gesellschaftlichen Hintergrund des Musizierens hin.

JEGYZETEK

¹ A boszorkánypörök irataiban olvassuk: 1737. *Hogy gyermeke legyen, azért itta meg az üvegből égetett port. Valamely tárogató síposnak felesége tanította rá.* Reizner János: Szeged története. IV. 516. Vö. még SzegSz. II, 552.

² Vö. Zenei lexikon: *virginál* és *zongora* címszó, továbbá Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai. Budapest, 1959, 256. skk.

³ A *virginál*, *virgina* emlékezetét őrző szegedi adatok SzegSz. II, 673.

⁴ Lajtha László—Dincsér Oszkár: A tekerő. A Néprajzi Múzeum Értesítője 1939, 103—111.

⁵ Tömörkény István: Célszerű szegény emberek. Szeged, 1923, 40.

⁶ Tömörkény István: Förgeteg János, mint közérő. Budapest, 1905, 251. Vö. még SzegSz. II, 560.

⁷ Kodály Zoltán: A magyar népzene. Budapest, 1952, 60. Vö. még Madarassy László: A palóc duda. A Néprajzi Múzeum Értesítője 1934, 81.

⁸ Móricz Pál: Régi magyar élet. Budapest, 1913, 155.

⁹ Bálint Sándor szóbeli közlése.

¹⁰ Kovács János: Szeged és népe. Szeged, 1901, 313.

¹¹ Mindezekről SzegSz. I, 220.

¹² Kovács 461 és SzegSz. I, 220.

¹³ Kovács 463. és Bálint Sándor szóbeli közlései.

¹⁴ Bálint Sándor szóbeli közlései.

¹⁵ Kovács 463.

¹⁶ Kovács 463.

¹⁷ Bálint Sándor: Lakodalmi szokások Szeged-Alsóvároson. Népünk és Nyelvünk 1933, 92. Vö. Ortutay Gyula: Adalék a Szeged-vidéki népzene kérdéséhez. Népünk és Nyelvünk 1933, 172.

¹⁸ A SzegSz. szétszórt adatai és Bálint Sándor szóbeli közlései nyomán.

¹⁹ SzegSz. II, 74.

²⁰ Okrös László: A szőregi tökciturások. Alföldi Tudományos Gyűjtemény. Szeged, 1948. Néhány személyesen gyűjtött kiegészítéssel.